

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

2/S-son (4-jild)

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ S/2 (4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холиқулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Ҳожаев Азизхон Саидалоҳонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулув Жамолiddиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудир;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Қаюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохидат Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

Содиқова Шоҳида Мархабобевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Полвонов Козимбек

ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЖАНУБИЙ ШАҲАРЛАРИ ТОПОНИМИГА ОИД
МАЪЛУМОТЛАР 10-15

Hadjamuratova Matlyuba

МАКТАВГАСНА ТА’ЛИМДА БОЛАЛАРНИ ИЈТИМОЙ НИМОYA QILISHGA INNOVATSION
YONDOSHUVNING DOLZARBLIGI 16-21

Шовкатов Шокир Шовкат ўғли

АБУЛ-ЮСР ПАЗДАВИЙ ИЛМИЙ МЕРОСИНИ ЎРГАНИШДАГИ ЁНДАШУВЛАР 22-31

Mo‘minov Xusanboy Madaminjonovich, Qodirjonov Omadjon Tavakkaljon o‘g‘li

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA SUD QONUNCHILIGIGA KIRITILGAN O‘ZGARISHLAR VA
ULARNING ANAMIYATI 32-36

Пардаев Асрор

ҚАШҚАДАРЁ ВИЛОЯТИ АҲОЛИСИНИ ХАЛҚ ИСТЕЪМОЛИ ВА ОЗИҚ-ОВҚАТ
МАҲСУЛОТЛАРИ БИЛАН ТАЪМИНЛАШ МАСАЛАЛАРИ 37-42

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Умурзақова Мўътабархон Нодир қизи

ЖАХОНДА ТИББИЙ СУҒУРТА ТИЗИМИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ 43-52

Рахманов Зафар

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА ДЕПОЗИТ ОПЕРАЦИЯЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШ
ТЕНДЕНЦИЯЛАРИНИ БАҲОЛАШ 53-62

Аминов Фазлитдин Бахадирович

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ СЕМЕЙНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ЭКОНОМИКЕ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН 63-70

Курбонова Шахринос Авазхоновна

ИҚТИСОДИЁТНИ ДИВЕРСИФИКАЦИЯЛАШ ЖАРАЁНЛАРИДА АСОСИЙ ВОСИТАЛАР
ТАҲЛИЛИНИ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ 71-81

Azimova Hulkar Egamberdiyevna

KREDIT PORTFELINI SAMARALI BOSHQARISHDA TIJORAT BANKLARINING O‘RNI 82-87

Rajabov Orzujon Mamasoliyevich

LOGISTIKA XIZMATLARINI KO‘RSATISHDA BUYUMLAR INTERNETI (INTERNET OF
THINGS)DAN FOYDALANISH 88-93

Саидов Сарвар Хайруллоевич

ДАВЛАТ ХИЗМАТЧИЛАРИДА БОШҚАРУВ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ
БОРАСИДА ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ 94-104

Сержанов Аймурат Медетбаевич

ХАЛҚАРО АМАЛИЁТ ВА ЎЗБЕКИСТОНДА РАҚАМЛИ БАНКЛАР ХИЗМАТЛАРИНИ ЯРАТИШ
ЗАРУРИЯТИ 105-111

Туробов Шерзод Алишеревич, Ибодуллаев Зафар Ибодуллаевич

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ХОРИЖ
ТАЖРИБАСИ 112-119

Daniyarova Feruza Baxriddinovna, Chinorova Shahodat Mansur qizi

O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTIGA HORIJYIY INVESTITSIYALARNI JALB QILISH
YO‘LLARI 120-126

Temirova Feruza Sagdullayevna
XULQ-ATVOR IQTISODIYOTI VA BRENDGA SODIQLIK 127-132

Sharipova Shaxzoda Xasanovna
YANGI O‘ZBEKISTONDA TURIZM MADANIYATINI YUKSALTIRISH ISTIQBOLLARI 133-138

09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

Алимова Шахноза Хамидовна
НОГИРОНЛИГИ БОР ЁШЛАР - АЛОҲИДА ХУСУСИЯТГА ЭГА ИЖТИМОЙ-ДЕМОГРАФИК
ГУРУҲ СИФАТИДА 139-147

Асракулова Адиба Набиевна
“ЁШЛАР ВА БИЗНЕСНИ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ ЙИЛИ” НИНГ ҚАБУЛ ҚИЛИНИШИ
ТАДБИРКОРЛАРНИНГ ИҚТИСОДИЙ ТАФАККУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ
АҲАМИЯТИ 148-154

10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Teshabayeva Dilfuza Muminovna
LEXICAL PROBLEMS OF TRANSLATING THE NAMES OF NEW PHENOMENA IN MASS
MEDIA 155-160

Rustamov Ilhom Tursunovich, Inog‘omjonova Robiya Rustamjon qizi
INTERFERENSIYA HODISASINING TILDA AKS ETISHI XUSUSIDA OLIMLARNING
TADQIQOTLARI VA QARASHLARI 161-165

Abdikhmidova Sevinch Obidjon kizi
PROBLEMS FACED IN TRANSLATING PROPER NOUNS 166-170

Djurakulova Elmira Suyunova
SHOYIM BO‘TAYEV ROMANLARIDA BADIY XRONOTOP VA MIFOLOGIK TALQIN 171-177

Dalieva Madina Khabibullaevna
THE ROLE OF BLENDING THEORY IN POLYSEMY AND METAPHOR 178-183

Жўраева Ирода Ахмедовна
ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК АНТРОПОНИМИК ЛУҲАТЛАР ТИПОЛОГИЯСИ 184-189

Iminova Shahnoza-Begim Bahodirovna
INGLIZ TILIDA INSONNING IJOBIY AQLIY XUSUSIYATLARINING IFODALOVCHI
BIRLIKLARINING KONSEPTUAL, LINGVO-MADANIY XUSUSIYATLARI 190-193

Irgasheva Shoxida Sadriddinovna
INTERNET DISKURSIDAGI IQTISODIY NEOLOGIZMLARNI TARJIMA QILISH
XUSUSIYATLARI 194-200

Tursunova Zarina Farxodovna
LINGVISTIKADA EMOTLARNI O‘RGANISHGA ZAMONAVIY YUNDASHULAR (INGLIZ TILI
ASOSIDA)..... 201-205

Satibaldiyev Erkinjon Kamilovich
PARADIGMATIC SOUND INTERFERENCE IN THE ENGLISH SPEECH OF
TURKOPHONES 206-212

Radjabova Hafiza Shukrulloevna
INGLIZ VA O‘ZBEK TERMINOLOGIYASINING METODOLOGIK ASOSLARI 213-220

Avezova Dilovar Salimovna
TAXALLUSLARNI O‘RGANISHNING NAZARIY JIHATI 221-225

<i>Alikberova Kamila Adhamovna</i> A CRITICAL ANALYSIS OF LANGUAGE USE AND LANGUAGE ACQUISITION	226-232
<i>Rakhmatova Bahara Ibodulla qizi</i> THE ROLE OF LEGAL DISCOURSE IN MODERN LINGUISTICS	233-238
<i>Valieva Nargizakhon Zamir kizi</i> COMPARATIVE ANALYSIS OF “KITE RUNNER” AND “A THOUSAND SPLENDID SUNS” BY KHALED HOSSEINI: THEMES, CHARACTERS, AND SOCIOPOLITICAL CONTEXT	239-244
<i>Mamatqulova Zilola Rejabaliyevna</i> RISHTON KULOLCHILIK MAKTABI KASB-HUNAR LEKSIKASINING STUKTURAL TASNIFI	245-251
<i>Alimova Kamola Tursunovna</i> CHALLENGES IN PREPARATION OF GUIDE TRANSLATORS	252-258
<i>Сейтумбетова Айкумар Пулатбаевна</i> ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В АНГЛИЙСКОМ, РУССКОМ И КАРАКАЛПАКСКОМ ЯЗЫКАХ.....	259-264
<i>Бегжанова Айсилу Махмудовна</i> ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА КОМПЬЮТЕР ЛИНГВИСТИКАСИ ТЕРМИНЛАР ТИЗИМИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	265-270
<i>Kubanova Ilmira Sharifovna</i> EXPLORING ABBREVIATED RAILWAY TERMINOLOGY IN ENGLISH: A COMPREHENSIVE ANALYSIS	271-275
<i>Azamjonova Sarvinoz</i> USE OF TOPONYMS IN MODERN FRENCH MEDIA	276-282
12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР	
<i>Muxiddinova Dildora Muxiddinovna</i> O‘ZBEKISTONNING BOJXONA FAOLIYATIGA KIOTO KONVENSIYASINI JORIY ETISHNING HUQUQIY JIHLTLARI VA JSTGA A‘ZOLIKNING TA‘SIRI	283-292
<i>Asadov Eldorjon Nizomiddin o‘g‘li</i> SOLIQ NAZORATI HUQUQIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH DAVLAT MOLIVAVIY NAZORATI INSTITUTINING MUHIM OMILI	293-298
<i>Mustanov Ixom Abdivalijonovich</i> BANK QONUNCHILIGINI BUZGANLIK UCHUN JAVOBGARLIKNING NAZARIY-HUQUQIY JIHLTLARI	299-304
<i>G‘oyibov Jo‘rabek Choriyevich</i> YOSHLAR MIGRATSIYASI: MUAMMO VA YUTUQLAR TAHLILI	305-309
13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ	
<i>Kuziyev Otabek Chuliyevich</i> TALABALARDA AXBOROT MODELLASHTIRISH KO‘NIKMASINI SHAKLLANTIRISHNING MUHIM UCH BOSQICHI	310-314
<i>Fattaxova Diloram</i> TIL O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN KOMPYUTER METODLARI	315-321
<i>Moydinova Elmira</i> APPLICATION OF FLIPPED LEARNING METHODS IN THE UNIVERSITY	

CLASSROOM	322-326
<i>Xodiyeva Gulhayo Hasan qizi</i>	
ZAMONAVIY BOSHLANG'ICH TA'LIMDA 4K MODEL KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHGA INTEGRATIV YONDASHUVNING MOHIYATI	327-333
<i>Doniyorova Gulrux Shoniyozovna</i>	
AVTOMOBILSOZLIK YO'NALISHI TALABALARINING KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA DASTURIY VOSITALARNING AHAMIYATI	334-338
<i>Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna</i>	
RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIMINING ASOSIY NAZARIYALARIDA TA'LIM OLUVCHINING ANALITIK QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH MUAMMOLARI	339-344
<i>Xo'jamberdiyeva Dilfuza Ikramovna</i>	
DARSLIK BILAN ISHLASH O'QUVCHILARNING AXBOROT KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA	345-351
<i>Mamaraimov Bekzod Qodirovich</i>	
O'QUVCHILARNING TADQIQOTCHILIK KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH VA ULARNING QIDIRUV FAOLIYATIGA TAYYORLIGI	352-356
<i>Xudayberdiev Nurislam Nuralievich</i>	
BO'LAJAK O'QITUVCHILARINING RAQAMLI KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHNING TASHKILIIY-PEDAGOGIK MEXANIZMI	357-363
<i>Qarshiyev Jamshid Murotaliyevich</i>	
TALABALARINING O'QUV FAOLIYATI VA ILMIY IZLANISHLARIDA SUN'IY INTELLEKT: IMKONIYAT VA CHEGARALAR	364-369
<i>Teshaboyeva Shahodat</i>	
ZAMONAVIY SHAROITDA SHAXSNING KASBIY HUQUQIY MADANIYATI	370-375
<i>To'rayeva Dilnoza Ismoilovna</i>	
RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA BO'LAJAK O'QITUVCHINING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH USLUBIY TAYYORGARLIKNING BIR QISMI SIFATIDA	376-380
<i>Beknayeva Shaxnoza Vladimirovna</i>	
MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA INSON RESURSLARINI BOSHQARISHDA INNOVATSION JARAYONLAR	381-388
<i>Dusyarov Salimjon Xudaymurotovich</i>	
HARAKATLI O'YINLAR ASOSIDA MAKTAB O'QUVCHILARIDA JISMONIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH	389-393

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

Алимова Шахноза Хамидовна
Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги Тошкент
ахборот технологиялари университети
Гуманитар фанлар кафедраси катта ўқитувчиси

НОГИРОНЛИГИ БОР ЁШЛАР - АЛОҲИДА ХУСУСИЯТГА ЭГА ИЖТИМОЙ- ДЕМОГРАФИК ГУРУҲ СИФАТИДА

Аннотация. Мазкур мақолада ногиронлиги бор ёшлар алоҳида ижтимоий-демографик гуруҳ сифатида Янги Ўзбекистонда олий таълим, иш билан таъминланиши, уларнинг саломатлик ва меҳнат кучи, ижтимоий ҳуқуқлари ва эркинликлари, ижтимоий ҳимояси борасидаги маълумотлар таҳлил этилган. Шунингдек, ногиронлар дуч келадиган ижтимоий тенгсизликни бартараф этишга қаратилган инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро ҳуқуқлар ва миллий қонунчилик ҳақида фикр юритилган.

Калит сўзлар: Глобаллашув ва интеграция жараёнлари, халқ фаровонлиги, Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси, ижтимоий-демографик гуруҳлар, ногиронлиги бор ёшлар, ижтимоий тенгсизлик, Жаҳон соғлиқни сақлаш жамғармаси, Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенция.

Alimova Shakhnoza Khamidovna
Tashkent University of Information Technologies
named after Muhammad al-Khorazmi
Senior teacher of the Department of Humanities

YOUTH WITH DISABILITIES AS A SOCIAL-DEMOGRAPHIC GROUP WITH SPECIAL CHARACTERISTICS

Abstract. In this article, information on higher education, employment, health and labor force, social rights and freedoms, and social protection of young people with disabilities as a separate socio-demographic group in New Uzbekistan is analyzed. International human rights law and national legislation aimed at addressing social inequality faced by persons with disabilities are also discussed.

Keywords: Globalization and integration processes, public welfare, development strategy of New Uzbekistan, socio-demographic groups, youth with disabilities, social inequality, World Health Fund, Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

Алимова Шахноза Хамидовна
Ташкентский Университет Информационных Технологий
имени Мухаммада аль-Хорезми,
Старший преподаватель кафедры гуманитарных наук

МОЛОДЕЖЬ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ КАК СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ ГРУППА С ОСОБЕННЫМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ

Аннотация. В данной статье анализируется информация о высшем образовании, трудоустройстве, здравоохранении и рабочей силе, социальных правах и свободах, а также социальной защите молодежи с ограниченными возможностями как отдельной социально-демографической группы в Новом Узбекистане. Также обсуждаются международное право в области прав человека и национальное законодательство, направленное на устранение социального неравенства, с которым сталкиваются люди с ограниченными возможностями.

Ключевые слова: Процессы глобализации и интеграции, общественное благосостояние, стратегия развития нового Узбекистана, социально-демографические группы, молодежь с ограниченными возможностями, социальное неравенство, Всемирный фонд здравоохранения, Конвенция о правах инвалидов.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4SI2Y2024N18>

Кириш. Жаҳонда кечаётган глобаллашув ва интеграция жараёнларида фалсафий тафаккур тараққийоти тарихи, назарияси ва амалий жиҳатларини ўрганиш давр талабига айланиб бормоқда. Уларда бир томондан ижтимоий фалсафанинг замонавий амалий аҳамияти, ҳамда замонавий жараёнларда ижтимоий меъёр ва мезонларнинг ўзгариши ва ривожланиши тенденциялари масалаларига эътибор қаратилаётган бўлса, иккинчи томондан, фаннинг классик назарий жаҳатлари, қонуниятларини ва умуминсоний фалсафий қадриятларни сақлаб қолиш, ҳамда уларни замонавий дунёга тақдим этиш масалалари муаммоси ўртага ташланмоқда. Таъкидлаш лозимки, ижтимоий муносабатларнинг фалсафий жиҳатларини фақат ижтимоий фалсафа фанигина умумлаштирган ҳолда умумназарий илмий даражада ўргана олади.

Тадқиқот методологияси. Янги Ўзбекистонда ногиронлиги бўлган ёшлар ижтимоийлашуви жараёнларини илмий-фалсафий жиҳатдан ўрганишда ногиронлиги бор ёшларни ижтимоий-демографик гуруҳ сифатида тадқиқ қилишдан иборат. Бунинг учун тадқиқот методологиясини ташкил этувчи тизимли таҳлил, анализ ва синтез, индукция ва дедукция, таққослаш, таснифлаш, умумлаштириш ҳамда тизимлаштириш каби назарий усуллардан фойдаланилди.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Ногиронлиги бўлган ёшлар билан боғлиқ муаммоларнинг ижтимоий-антропологик жиҳатлари илк бор Э. Дюркгейм, М. Вебер, Р. Мертон, П. Бергер, Т. Лукман, И. Гоффман, Г.Беккер, М.Фуко, Анри-Жака Стакера, Луи Авана каби олимлар томонидан ўрганилган.

Ногиронлиги бор ёшларни мустақил ҳаёт қуришлари ва яшашларида таълим-тарбиянинг ўрни, ушбу соҳани мақсадли ривожлантириш ва такомиллаштириш билан боғлиқ масалалар Туре Ёнссон, Девид Байн, Кристин Майлз, Кирк Хортон, Р.Фуллер каби хорижлик олимлар илмий тадқиқотларида ўрганилган.

Ногиронлиги бор ёшларнинг психологияси ва уни педагогик коррекциялаш ўз-ўзини англаши, уларнинг ижодий тафаккурини ривожлантиришнинг психологик хусусиятлари билан боғлиқ масалалар Ю.С.Алёшина, А.Бодалёв, Е.Р.Баевская, Л.С.Виготский, А.Н.Голубева, А.Н.Леонтьев, М.Крижановская, Л.П.Косковой, В.Н.Мясищев, Н.Н.Малофеев, О.С.Никольская, К.Д.Ушинский, Н.Д.Шматко каби МДҲ ҳамда М.Г.Давлетшин, В.М.Каримова, Ғ.Б.Шоумаров, А.С.Бегматов, Б.Р.Қодиров, Э.Ғ.Ғозиев, Ш.Р.Баротов, А.М.Жабборов, Н.С.Сафоев, Ш.С.Шойимова, Р.Шомахмудова каби Ўзбекистонлик олимлар томонидан ўрганилиб, бундай ёшларнинг психик ривожланиши ҳақидаги назариялар, маданий-тарихий концепциялар ишлаб чиқилган.

Ногиронлиги бор ёшларни касб-ҳунарга йўналтириш масалалари М.Ф.Ҳакимова, муаммоси Л.Р.Мўминова, Х.М.Пўлатова, И.Г.Веретенникова, Х.Д.Калбаева, Н.Р.Раҳмонқулова, У.Ю.Файзиева, М.С.Асанова каби олимларнинг илмий ишларида тадқиқ этилган.

Ногиронлиги бўлган ёшлар ва улар билан боғлиқ муаммоларнинг алоҳида жиҳатлари психолог, социолог, педагог олимлар томонидан кенг ўрганилган бўлсада,

фалсафада ушбу муаммо илмий тадқиқот объекти сифатида етарлича ўрганилмаган. Бугунги кунда жамият ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий, маданий-маърифий соҳаларда рўй бераётган ўзгаришлар нафақат ижтимоий вазиятни, балки ешларнинг ижтимоий онг ва маданиятни ўзгартиришга сабаб бўлмоқда. Шунинг учун ҳам, ногиронлиги бор ёшларнинг ижтимоийлашуви жараёнларини айнан илмий-фалсафий жиҳатдан тадқиқ этиш зарур.

Муҳокама. Бугунги кунда «Инсон қадрини учун» тамойили асосида халқимизнинг фаровонлигини янада ошириш, инсон ҳуқуқлари ва манфаатларини сўзсиз таъминлаш ҳамда фаол фуқаролик жамиятини шакллантиришга қаратилган кенг кўламли ислохотлар янги босқичга кўтарилмоқда. Ушбу босқичда 2022-2026-йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида белгиланган вазифалардан келиб чиққан ҳолда, жамиятимизда инсон ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда манфаатларини рўёбга чиқариш миллий ривожланиш стратегиясининг бош масаласи ҳисобланади. Шунга кўра, республикамиз ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг жорий ва истиқболдаги чора-тадбирларини белгилашда демографик жараёнларнинг таъсирини ҳар томонлама ҳисобга олиш, иқтисодий ривожланиш дастурларини ушбу жараёнлар таъсири нуқтаи-назаридан шакллантириш ва уларни изчил амалга оширишни тақозо этмоқда.

Ёшлар давлатларнинг майда ижтимоий-демографик гуруҳларидан биридир. Ногиронлиги бор ёшлар, яъни 15-24 ёшлар омиллари, ижтимоий, сиёсий ва иқтисодий жиҳатдан катта аҳамиятга эга бўлиб, уларнинг ҳолати давлатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини таъминлайди. Ногиронлиги бор ёшлар алоҳида ижтимоий-демографик гуруҳ сифатида катта аҳамиятга эга бўлиб, уларнинг олий таълим, иш билан таъминланиш, саломатлик ва меҳнат кучи, ижтимоий ҳуқуқлар ва эркинликлар, ижтимоий ҳимоя, ишсизликни камайтириш, инновациялар ва технологик равишларга имконият яратиш имкониятини беради. Давлатлар учун ногиронлиги бор ёшларни ҳимоя қилиш, уларнинг потенциалини ижтимоий-иқтисодий ривожланишга ўз вақтида кўтариш имкониятини беради.

Статистик маълумотлар шуни кўрсатдики, 1993-йил ҳолатига кўра, Ўзбекистон Республикасида жами аҳоли сони 22 миллион кишидан иборат бўлса, шундан ногиронлиги бор шахслар сони 350 минг нафарни ташкил қилган[11]. Ўзбекистон Республикаси врачлик-ижтимоий экспертизасининг маълумотларига кўра, бугунги кунда республикада 565 376 нафар ногиронлиги бор шахслар[5] мавжуд, бироқ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017-йил 1-августдаги ПФ-5006-сон Фармойишида 650 284 шахс ногирон сифатида эътироф қилинган. БМТнинг Тараққиёт дастури (UNDP) маълумотларига кўра, 2013-йилда ногиронлиги бўлган шахслар сони 780 минг нафарни ташкил қилган[8]. Ушбу ҳисобга III гуруҳ ногиронлиги бўлган ёшлар ҳам киритилган, 2011-йилдан бошлаб мазкур тоифадаги шахсларга ижтимоий нафақалар бериш бекор қилинган ҳамда улар рақамлар реестрига киритилмаган. Ваҳоланки, улар тўлиқ соғайиб кетмаган, аксарияти эса расман ишга ҳам жойлаша олмаган. Давлат статистика қўмитасининг маълумотларида 2017-йил 1-октябрь ҳолатига кўра, республикада 670 000 нафар ногиронлиги бор шахслар мавжудлиги қайд этилган.

Статистик маълумотлар турлича эканлиги 2017-йилга қадар Давлат статистика қўмитасида ногиронлиги бор шахслар сони динамикаси фақат пенсия жамғармаси маълумотлари асосида ҳисобга олинганлигидан далолат беради. Республикада ногиронлиги бор шахслар сони умумий рўйхатга олинган аҳолининг тахминан 2,6 %ини ташкил қилса-да, уларнинг динамикаси йилдан-йилга ортиб бормоқда. Аммо ушбу ҳисобга III гуруҳ ногиронлиги бўлган шахслар киритилмаган.

Ногиронлиги бор шахслар сони ҳақида тўлиқ маълумотларнинг мавжуд эмаслиги давлат ташкилотларининг бу борада комплекс иш олиб бормаганлиги, давлат

амалдорлари эса мазкур категориядаги шахсларга етарли даражада эътибор қаратмагангидан далолат беради.

Бундай паст расмий рақамларнинг бўлишига яна бир сабаб сифатида ногиронлиги бўлган шахсларни қўллаб-қувватлаш соҳасида қўлланиладиган Ўзбекистонда ногиронликни баҳолаш ва аниқлашнинг амалдаги чекланган таърифига таъсир этувчи эскирган тизими билан изоҳланиши мумкин. Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, мамлакат аҳолисининг 3 ва ундан катта ёшдаги қарийб 13,5 фоизи ногиронликнинг қайсидир шаклига, 3,5 фоизи эса оғир ногиронликка эга бўлиши мумкин.

Расмий маълумотларга кўра, ногиронлиги бўлган хотин-қизлар сони 2007-йилдаги 408,9 минг нафар хотинлар ва 16 ёшгача бўлган 68,8 минг нафар қизлардан 2019-йилга келиб 295,5 минг нафар хотинлар ва 48,8 минг нафар қизларга камайган (таққослаш учун: 2019-йилда 398,4 минг нафар ногирон эркеклар ва 62,519 нафар ногирон болалар).

Ушбу кўрсаткичлар пасайганининг сабаби тўлиқ ва аниқ эмас, чунки аёллар орасида умр кўриш давомийлиги узоқроқ бўлгани сабабли аёллар орасида ногиронлик кўпроқ учрайди. Шунингдек, ногирон хотин-қизлар тиббий-меҳнат эксперт комиссияларида(ТМЭК) «ногирон» мақомини олишда қўшимча қийинчиликларга дуч келадилар.

Расмий маъмурий маълумотларга кўра, 2019-йил якунларига кўра, Ўзбекистон ҳудудида 693 900 нафар ногиронлиги бўлган шахслар (295 500 нафар аёл ва 398 400 нафар эркек) пенсия ва ижтимоий нафақалар, шу жумладан, 16 ёшгача бўлган 111 300 нафар (48 800 нафар қиз ва 62 500 нафар ўғил болалар) пенсия ва ижтимоий нафақалар олган[6]. Бу Ўзбекистонда ногиронликнинг кенг тарқалганлиги нотўғри ҳисоб-китобидир, чунки бу Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги ҳамда ногиронликни баҳолаш ва аниқлаш билан шуғулланувчи Республика тиббий-ижтимоий экспертиза инспекциясидан, шунингдек, ногиронлик нафақаларини тўлаш билан шуғулланувчи Молия вазирлиги қошидаги бюджетдан ташқари пенсия фондидан келиб чиқади.

Аҳоли сони ошиб бориши билан ногиронлиги бор шахслар сони ҳам кўпайиб боради (1-жадвал).

1-жадвал

**Ўзбекистон Республикаси аҳолиси ва ногирон бор шахслар сони
(йиллар бўйича)**

Йил	Жами аҳоли, киши	Улар орасида ногиронлиги бор шахслар, киши	Аҳолининг умумий сонига нисбатан ногиронлиги бор шахслар (фоизларда)
1993	22 000 000	350 000	1,6
1995	22 563 000	450 000	1,9
2005	26 021 300	500 000	1,92
2014	30 492 812	550 000	1,8
2017	31 032 000	650 000	2,1
2018	32 656 700	670 000	2,6
2019	33 255 500	693 900	2,1
2020	33 905 200		
2021	34 558 900		
2022	35 271 300		
2023	36 024 900	890 000	2,5

Ўзбекистон 1991-йилда мустақилликка эришгандан бери аҳолини рўйхатга

олишни ўтказмаган; Биринчи аҳолини рўйхатга олиш 2023-йилга мўлжалланган эди[7]. Бу сафар ҳам бир қатор объектив сабабларга кўра аҳолини рўйхатга олиш номаълум муддатга қолдирилган. Бироқ Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат статистика агентлиги ногиронликни аниқлашда маблағ ва тажриба етишмаслигига эътибор қаратиб, ногиронлик статистикаси бўйича Вашингтон гуруҳи тавсиясига кўра ногиронлик бўйича саволларни саноқга киритмайди. 2018-йилда Жаҳон банки биринчи марта Washington Groupнинг қисқа функционал қобилияти сўровномасини ўзининг миллий ва минтақавий вакили бўлган «Ўзбекистон фуқароларини тинглаш» оила сўровига киритди. Сўровга кўра, 3 ёш ва ундан юқори ёшдаги аҳолининг қарийб 13,5 фоизда қандайдир ногиронлик, 3,5 фоизда эса оғир ногиронлик мавжуд. Бундан ташқари, сўров натижалари шуни кўрсатдики, хонадонларнинг 45 фоизда ногиронлиги бўлган, 14 фоизда эса оғир ногиронлиги бўлган шахс бўлган. Ногиронликнинг тарқалиши ёш билан яқиндан боғлиқ: 60 ва ундан юқори ёшдаги одамларнинг 54 фоизда ногиронликнинг қандайдир бир тури мавжуд.

Ногиронлиги бўлган шахслар сони ва ногиронликнинг кенг тарқалганлиги тўғрисидаги маълумотлар ўртасидаги сезиларли фарқни турли омиллар билан изоҳлаш мумкин, масалан, ногиронликни ҳуқуқий тушуниш (бу касаллик ва ногиронлик билан тенглаштирилган); тиббий маслаҳат комиссияларида (ТМК) ва тиббий-меҳнат эксперт комиссияларида (ТМЭК) ногиронликни рўйхатдан ўтказишда тўсиқлар; ногиронликни рўйхатдан ўтказиш билан боғлиқ харажатлар (масалан, транспорт, айниқса қишлоқ жойларидан шаҳар марказларига бориш, ариза ҳужжатларини тайёрлаш, ТМК/ТМЭК қўмитаси аъзоларига норасмий тўловлар ва бошқалар); маданий омиллар ва ногиронлиги бўлган болалар ва катталар, шунингдек, уларнинг оила аъзолари ногиронлигини рўйхатдан ўтказишга бўлган мотивациясини камайтирадиган стигма билан боғлиқ[9].

БМТ 2019-йилда Ўзбекистондаги ногиронлиги бўлган болалар ва катталар аҳолини таҳлил қилган ҳолда, уларнинг 25 фоизи зарур соғлиқни сақлаш хизматларини олмаслигини аниқлади (ногиронлиги бўлмаганлар орасида бу кўрсаткич 10 фоизни ташкил этади). Ногиронлиги бўлган шахсларда белгиланган дори воситаларига эга бўлиш имконияти деярли уч баробар кўпроқ.

Ногиронлиги бўлган шахслар қонуний равишда имтиёз ва нафақалар, шу жумладан бепул соғлиқни сақлашга ҳақли бўлсалар-да, соғлиқни сақлаш муассасаларига (айниқса, қишлоқ жойларда) кириш имконияти йўқлиги каби соғлиқни сақлаш хизматларига киришда кўплаб тўсиқларга дуч келишади. БМТ ногиронлиги бўлган шахслар орасида ногиронлиги бўлмаганларга қараганда икки баробар кўп респондентлар соғлиқни сақлаш хизматларига қаерда мурожаат қилишлари мумкинлигини билмасликларини маълум қилганини аниқлади.

Соғлиқни сақлаш муассасаларида рампалар, лифтлар ва имо-ишора тилини талқин қилиш каби ногиронлиги бўлган шахслар кириши учун етарли инфратузилма йўқ. Шунингдек, ногиронлиги бўлган шахслар ҳам тиббиёт ходимлари томонидан нотўғри муомалага тортилаётганлиги тўғрисидаги маълумотнома олинган.

Ногиронлиги бўлган шахслар ТМЭК томонидан ўтказиладиган тиббий кўрик асосида индивидуал реабилитация дастурини (ИРД) олиш ҳуқуқига эга. ИРД реабилитация чора-тадбирларини – турлари, шакллари, кўламларини тиклаш, ногирон ёки йўқолган тана функцияларини компенсация қилиш ва ногиронлиги бўлган шахсларни айрим фаолият турларини бажаришга имкон беришга мўлжалланган тиббий, касб-хунар, ижтимоий ва бошқа реабилитация чора-тадбирларини амалга ошириш вақти ва тартибини ўз ичига олиши керак.

Амалиётда, одатда, ИРДлар белгиланмайди, чунки ТМЭК ходимлари тегишли малака ва тажрибага эга эмаслар: ногиронларни ижтимоий-касбий реабилитация

қилиш бўйича тўлиқ тиббий ва касбий текширув ўтказиш учун деярли ҳеч қандай реабилитация ва касб терапевтлари йўқ. Фақатгина 37,3% ногиронлар ИРД борлигини маълум қилишди; 50% бундай дастурлардан беҳабар, 17,9% эса уларни ҳеч қачон олмаганини айтган.

Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг маълумотларига кўра бугунги кунда дунё аҳолисининг 1,3 млрд ёки дунёдаги ҳар олтинчи инсон у ёки бу кўринишдаги ногиронликдан азият чекмоқда.

Ногиронлиги бўлган баъзи одамлар ногиронлиги бўлмаган одамларга қараганда олдинроқ вафот этади ва умр кўриш давомийлигидаги бу бўшлиқ 20 йилгача бўлиши мумкин.

Ногиронлиги бўлган одамларда депрессия, астма, диабет, инсулт, семизлик ва тиш касалликлари каби ҳолатлар икки барабар кўп.

Ногиронлиги бўлган одамлар кўпроқ соғлиқдаги тенгсизликка дуч келадилар.

Ногиронлиги бўлган шахслар дуч келадиган стигма (ёрлик), фирибгарлик, қашшоқлик, таълим ва бандлик кабилар бўйича тенгсиз шароитлар, шунингдек соғлиқни сақлаш тизимининг ўзи томонидан қўйилган чекловлар ногиронлиги бўлган шахсларнинг соғлиғини сақлаш соҳасидаги тенгсизликларга олиб келади.

Ногиронлик кўпчилик ҳаётида дуч келадиган умумий ҳодисадир. Бу маълум бир соғлиқ ҳолатлари (деменция, кўрлик, бўйин соҳаси шикастланиши ва бошқалар) ва бир қатор атроф-муҳит ва индивидуал омиллар ўртасидаги ўзаро таъсир натижасидир. Ҳозирда тахминан 1,3 миллиард киши, яъни дунё аҳолисининг 16% оғир ногирон. Юқумли бўлмаган касалликларнинг кўпайиб бориши ва аҳолининг қариши улар сонининг кўпайишига олиб келмоқда. Ногиронлиги бўлган одамлар турли хил гуруҳ бўлиб, уларнинг ҳаётий тажрибалари ва соғлиқ эҳтиёжларига жинс, ёш, жинс ўзига хослиги, жинсий йўналиши, дин, ирқ, миллат ва иқтисодий ҳолат каби омиллар таъсир кўрсатиши мумкин. Аҳолининг қолган қисми билан таққослаганда, ногиронлиги бўлган одамлар олдинроқ вафот этадилар, соғлиғи ёмонлашади ва кундалик ишларда янада кўпроқ чекловларга дуч келишади.

Соғлиқдаги тенгсизликлар ногиронлиги бор одамларга нисбатан тенгсиз муомалани келтириб чиқаради.

Ногиронлиги бўлган одамлар ҳаётнинг барча соҳаларида ногиронлиги, стигмаси ва дискриминация туфайли ажратиб кўрсатилишига олиб келади. Бу уларнинг жисмоний ва руҳий саломатлигига таъсир қилади. Қонунлар ва қоидалар бундай одамларни ўзи қарор қабул қилиш ҳуқуқидан маҳрум қилиши ва соғлиқни сақлаш соҳасидаги турли зарарли амалиётларга, жумладан, мажбурий стерилизация, уларнинг руҳсатисиз касалхонага ётқизиш ва даволаш ҳолатларига олиб келиши мумкин.

Натижалар. Қашшоқлик, таълим ва иш билан таъминланмаслик, нотўғри яшаш шароитлари каби омиллар ногиронлиги бор шахслар соғлиғининг ёмонлашуви ва соғлиқни сақлашга бўлган эҳтиёжини эътиборсиз қолдириш хавфини оширади. Норасмий ижтимоий қўллаб-қувватлаш меъёрлари билан қамраб олмайдиган ногиронлиги бўлган шахслар фақат ўз оила аъзоларининг қўллаб-қувватлаши билан соғлиқни сақлаш хизматини олиши ва жамоат ҳаётида иштирок этиши мумкин, бу нафақат ногиронлиги бор шахсларнинг ўзини, балки соғлиқни сақлаш эҳтиёжларидан маҳрум бўлган ногиронлиги бўлган шахсларни ҳам ночор аҳволга солади. Камбағаллик, таълим ва ишсизлик, нотўғри яшаш шароитлари каби омиллар ногиронлиги бўлган ва соғлиқни сақлаш эҳтиёжларига эътиборсиз қолган шахслар соғлиғининг ёмонлашуви хавфини оширади. Камбағаллик, таълим ва ишсизлик, нотўғри яшаш шароитлари каби омиллар кўпаяди.

Ногиронлиги бор, ногиронлиги бўлган одамлар чекиш, соғлом овқатланиш, спиртли ичимликларни истеъмол қилиш ва жисмоний ҳаракатсизлик каби юқумли касалликлар учун хавф омилларига кўпроқ дучор бўлишади. Бунинг асосий сабаби шундаки, улар кўпинча соғлиқни сақлаш аралашувлари билан қамраб олинмайди.

Ногиронлиги бор шахслар барча турдаги тиббий ёрдамга мурожаат қилишда чекловларга дуч келишади. Масалан, соғлиқни сақлаш ходимлари томонидан билимнинг етишмаслиги, салбий қарашлар ва дискриминация; тиббий муассасаларга тўсиқсиз кириш ва маълумот олиш имконсизлиги; ногиронлик ҳақида хабардор бўлмаслик ва тегишли маълумотларни тўплаш ва таҳлил қилиш механизмларининг йўқлиги бу аҳоли учун соғлиқни сақлаш имкониятларидаги тенгсизликларни янада кучайтиради.

Мамлакатлар инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро ҳуқуқлар ва баъзи ҳолларда ички қонунлар бўйича ногиронлар дуч келган соғлиқ тенгсизлигини бартараф этиш мажбуриятига эга. Ногиронлиги бўлган шахслар учун соғлиқни сақлаш тенглиги принципи иккита халқаро норматив ҳужжатда кўрилган.

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенцияда ногиронлиги бўлган шахсларнинг бошқалар билан бир хил оралиғи, сифати ва бепул ёки арзон соғлиқни сақлаш хизматлари даражасига эга бўлишини таъминлаш мажбурияти юклатилган[2].

Жаҳон соғлиқни сақлаш жамғармасининг ногиронлиги бўлган шахслар учун соғлиқни сақлашнинг энг юқори эришиладиган стандарти тўғрисидаги WHA74.8 резолюцияси аъзо давлатларни ногиронлиги бўлган шахсларнинг универсал соғлиқни сақлашни қамраб олиш доирасида самарали соғлиқни сақлаш хизматларини олишини таъминлашга чақиради.

Ногиронлиги бўлган аҳолининг бошқалар билан тенг асосда сифатли соғлиқни сақлаш хизматларига эга бўлишини таъминламасдан, универсал соғлиқни сақлашни таъминлашга эришиш мумкин эмас. Ногиронлиги бўлган шахсларни соғлиғини сақлашни таъминлашга инвестиция киритиш нафақат ногиронлиги бор шахсларни, балки бутун аҳоли учун шароитларни яхшилашга олиб келади.

Ногиронларга юқадиган турли юқумли касалликларнинг олдини олиш ва бошқариш дастурларига сарфланган ҳар бир АҚШ доллари даволашга кетиб қолиши мумкин бўлган харажатлар ҳисобидан деярли 10 АҚШ доллари миқдорида юқори бўлиши мумкин.

Ногиронлиги бор шахслар соғлиғини сақлашда фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш ва бошқариш ҳисобга олиниши керак, чунки бундай фавқулодда вазиятлар уларга бевосита ва билвосита таъсир кўрсатади. Масалан, COVID-19 пандемияси пайтида ёпиқ муассасаларда яшовчи ногиронлар жамиятдан бутунлай узилганда, уларга ҳаддан ташқари дори-дармонлар буюрилгани, уларнинг ёпиқ хоналарда сақланиши, шунингдек бундай муассасаларда даволанаётган беморлар ўртасида ўзига зарар этказиш ҳолатлари аниқланган[13].

Ҳаво ва сувнинг ифлосланишини бартараф этиш, йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш ва аёлларга нисбатан зўравонликка қарши курашиш орқали аҳоли саломатлигини мустаҳкамлаш мақсадларига фақат бутун аҳоли саломатлигини муҳофаза қилиш чора-тадбирлари ногиронлиги бўлган шахсларнинг эҳтиёжлари, кўникмалари ва имкониятларига мослаштирилган тақдирдагина эришиш мумкин.

Ногиронлиги бўлган аёллар ногиронлиги бўлмаган аёлларга қараганда яқин шерик зўравонлигини бошдан кечириш эҳтимоли 2-4 баробар кўпроқ[14].

ЖССТнинг ногиронлиги бўлган шахслар учун соғлиқни сақлаш тенглиги тўғрисидаги ҳисоботида давлатлар соғлиқни сақлаш тизимларини мустақамлаш ва ногиронлиги бўлган одамлар дуч келаётган соғлиқни сақлаш тенгсизлигини камайтириш бўйича олиб бориши керак бўлган 40 та асосий чора баён этилган. Бунинг учун барча ҳукуматлар ва соғлиқни сақлаш соҳасидаги барча шериклар уч ишни амалга оширишлари мумкин. Биринчидан, улар ногиронлиги бўлган шахслар учун соғлиқни сақлаш соҳасининг барча соҳаларида соғлиқни сақлаш тенглиги принципини бирлаштиришлари керак. Иккинчидан, улар ногиронлиги бўлган шахсларни қарор қабул қилиш жараёнларига жалб қилиши мумкин. Учинчидан, улар ногиронлиги бўлган халқининг эҳтиёжларини қондиришда соғлиқни сақлаш соҳаси аралашувларининг қамрови ва уларнинг самарадорлигини назорат қилиши мумкин.

ЖССТ ногиронлиги бўлган шахслар учун самарали соғлиқни сақлашга адолатли киришни таъминлаш бўйича иш олиб боради; соғлиқни сақлаш фавқулодда вазиятларга тайёргарлик кўриш ва жавоб беришда уларни ҳисобга олиш; ва соғлиқни сақлашнинг [энг юқори ютуқлар стандартига](#) эришиш учун соҳалар бўйича соғлиқни сақлаш аралашувларига ногиронлиги бўлган шахсларнинг қўшилиши. Ушбу мақсадга эришиш учун ЖССТ:

- аъзо давлатларнинг ногиронлиги бўлган шахсларнинг соғлиқни сақлаш тизимларини ташкил этиш ва режалаштиришга киритилишини таъминлаш борасидаги саъй-ҳаракатларига кўрсатма беради ва қўллаб-қувватлайди;
- ногиронлик тўғрисидаги маълумотлар ва маълумотларни тўплаш ва тарқатишга кўмаклашади;
- соғлиқни сақлаш соҳасида ногиронлик асосий ўринни мустақамлаш бўйича тавсияларни ўз ичига олган сиёсат доираларини ишлаб чиқади;
- соғлиқни сақлаш тизимларининг сиёсатчилари ва хизмат кўрсатувчиларининг имкониятларини кучайтиради;
- ногиронлиги бўлган шахсларнинг ўз соғлиғи ҳолати тўғрисида хабардор бўлишини ҳамда соғлиқни сақлаш ходимларининг ўз ҳуқуқ ва қадр-қимматини таъминлаш ҳамда ҳимоя қилиш бўйича стратегияларни тарғиб қилади;
- «Ногиронликни асосий таркибга киритишда барқарор ва трансформатсион прогнозни Бирлашган Миллатлар Ташкилоти фаолиятининг барча таркибий қисмларига киритишга» кўмаклашувчи Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг ногиронликни қўшилиш стратегиясини (UNDIS) амалга оширишга ҳисса қўшади;

Шунингдек:

- Аъзо давлатлар ва ривожланиш шерикларига соғлиқни сақлаш соҳасидаги ногиронлик асосий оқимлари бўйича янгиланган далиллар, таҳлиллар ва йўл-йўриқларни тақдим этади.

Хулоса. Мамлакатимиз раҳбари томонидан қабул қилинган қатор ҳуқуқий ҳужжатларда 18 ёшгача ногиронлиги бўлган болалар тўғрисида тиббий хулоса бериш тартибини такомиллаштириш, шаффофлик ва очиқликни таъминлаш, коррупциявий омилларни кескин бартараф этган ҳолда зарур тартиб-таомиллардан ўтиш муддатларини қисқартиш ва уни тартибини соддалаштириш, айрим тоифадаги ногиронлиги бўлган шахслар учун тиббий текширув ўтказмасдан ногиронликни белгилашни жорий этилиши каби кўпгина масалалар кўзда тутилган. Айни пайтда ушбу вазифалардан келиб чиқиб, тизимдаги тиббий-маслаҳат комиссиялари ва тиббий-меҳнат эксперт комиссиялари фаолияти тубдан қайта кўриб чиқилиб, ҳуқуқий меъёрий ҳужжатлар тайёрланмоқда.

Литература/Адабиётлар/References:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: “Ўзбекистон”, 2023.
2. Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисида Конвенция.(Нью-Йорк,2006 йил 13 декабрь). 28.07.2021
3. “Ногиронларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 1 августдаги 5006-сон Фармойиши//Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 31-сон, 774-модда.
4. “Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 15.10.2020 й., 03/20/641/1389-сон; Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон, 07.06.2022 й., 03/22/775/0477-сон.
5. МВССПО: Республиканская врачебно-социальная экспертиза в Республике Узбекистан №УН 30-01-09-6/264 от 3 августа 2017 г.
6. Агентство Статистики Республики Узбекистан при приезде РУз. Дата публикации отсутствует. «Гендерная статистика Узбекистана». <https://gender.stat.uz/en/osnovnye-pokazateli-en/sotsialnaya-zashchita-en/invalidy-en/531-chislennostzhenshchin-i-muzhchin-invalidov-poluchayushchikh-pensii-i-sotsialnye-posobiya-po-regionam-en>.
7. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан «О мерах по подготовке и проведению переписи населения Республики Узбекистан в 2023 году» № 710 от 11 ноября 2020 года. <https://lex.uz/ru/docs/5103146>.
8. Аналитическая записка. Проблемы и перспективы обеспечения трудоустройства людей с инвалидностью в Республике Узбекистан//undp.uz.
9. Правительство Республики Узбекистан и агентства ООН (ПРООН, ЮНЕСКО, ЮНФПА, ЮНИСЕФ и ВОЗ в Узбекистане). 2019 г. «Анализ ситуации детей и взрослых с инвалидностью в Узбекистане», 22 мая.
10. Ганиева М.Х. Социокультурная адаптация детей с ограниченными возможностями как направление социальной защиты. Журнал. Общественное мнение. Права человека. Тошкент-2018. №4. С. 35-45
11. Усмонов М.А. Ўзбекистонда кексалар ва ногиронларни ижтимоий ҳимоялашнинг ташкилий-ҳуқуқий муаммолари. Ю.ф.н...дис. –Тошкент,1995.
12. Холикулова Х.Й. Ўзбекистонда имконияти чекланган шахсларни ҳимоя қилиш сиёсати. дисс. Тошкент 2018.
13. Brennan, C.S., Disability Rights During the Pandemic: A Global Report on Findings of the COVID-19 Disability Rights Monitor. 2020, COVID-19 Disability Rights Monitor
14. Dunkle, K., et al., Disability and violence against women and girls. 2018, UKaid: London

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ S/2 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).